Abrevieri

alin. – alineatul
art. – articolul
B.Of. – Buletinul Oficial
c. - contra
C.E.D.O. – Curtea Europeană a Drepturilor Omului
C.pen. – Codul penal
C. pr. pen. – Codul de procedura penală
Convenția – Convenția Europeană a Drepturilor Omului
DCC – Decizia Curții Constituționale
Dr. – revista Dreptul
ed. – ediția
H.G. – Hotărârea Guvernului
J. – Judecătoria
lit. – litera
M.Of. – Monitorul Oficial
nr. – numărul
O.U.G. – Ordonanța de urgență a Guvernului
parag. – paragraful
pct. – punctul
UE – Uniunea Europeană

Secțiunea I

DREPTUL LA APĂRARE AL PERSOANEI PRIVATE DE LIBERTATE ÎN PROCESUL PENAL. SCURT ISTORIC EUROPEAN ȘI NAȚIONAL

Capitolul 1

Evoluția istorică a dreptului la apărare al persoanei private de libertate în context european

În prima parte a prezentei lucrări vom prezenta succint anumite particularități istorice ale exercitării apărării și a dreptului la apărare al persoanelor private de libertate sau condamnate, făcând o scurtă consemnare a evoluției științei penitenciare și urmărind pașii dezvoltării filozofiei dreptului execuțional penal.

§1. Perioada antică

În Grecia antică[1], persoanele acuzate de comiterea de infracțiuni, fie judecate în stare de libertate fie private de libertate, după aducerea la cunoștință a acuzării în cadrul procesului public, erau obligate să vorbească singure, respectiv să se apere singure, fără consiliere juridică, în baza Codului lui Solon. Acestea aveau totuși posibilitatea să apeleze la un *logograf*[2], adică la un retor care să le

[1] Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, II (București: Meridiane, 1984), 176; Zoe Petre, *Civilizația greacă și originile democrației. Premise istorice (I)* (București: Erasmus, 1993), 205-212.

[2] λογογράφος, în limba greacă veche, semnifica un scriitor (γράφος) de discursuri (λογος), care putea, în principiu, să fie orice fel de discurs. În arhitectura procesului penal, discursul scris de logograf era în sprijinul apărării acuzatului. A se vedea Francis E. Peters, *Termenii filosofiei greceşti* (București: Humanitas, 1997),161-163. În același sens, S.C. Todd, selectionsby Michael de Brauw, *A Glossary of Athenian Legal Terms*, in Adriaan Lanni, ed., Athenian Law in its Democratic Context (*Center for Hellenic Studies On-line Discussion Series*). Republished in C.W. Blackwell, ed., *Dēmos: Classical Athenian Democracy* [A. Mahoneyand R. Scaife, ed., *The Stoa: a consortium for electronic publication in thehumanities* (www.stoa.org)] edition of March 16, 2003.

compună și redacteze pledoaria în apărare. Acest logograf nu pleda *în locul acuzatului, nici alături de el*, așa cum făcea *synegoros*, ci îi compunea pledoaria pe care acesta o învăța și o rostea în fața completului de judecată.

O altă posibilitate de a apela la ajutor în apărare era recurgerea la un *synegoros*[3], ajutor mai substanțial decât cel oferit de un logograf, întrucât acesta putea vorbi *alături de acuzat* sau, în mod excepțional, chiar *în locul lui*. Astfel, uneori acuzatul rostea câteva fraze introductive în propria sa apărare, după care era urmat de pledoaria unui *synegoros*. De remarcat însă că nici logograful, nici *synegoros*-ul nu aveau pregătire juridică, fiind doar apropiați ai acuzatului cu mai multă elocință decât acesta, și nici nu puteau fi retribuiți, fiind ilegal ca aceștia să perceapă bani pentru serviciile lor. Spre deosebire de aceștia, *sofiștii* erau cei care ofereau, în calitate de profesioniști, contra unei sume remuneratorii, învățături și discursuri pline de elocință și persuasiune, pentru a fi expuse în fața publicului. Reacția înțelepților vremii față de sofiști, dintre care Gorgias și Protagoras sunt emblematici, este una ambivalentă: pe de o parte, sunt respectați pentru că discursurile lor, deși nu urmăresc aflarea adevărului, sunt extrem de persuasive și fac din cei care *îi* ascultă și *le* ascultă discursurile cetățeni învățați și respectați[4], iar, pe de altă parte, sunt disprețuiți tocmai pentru că nu urmăresc aflarea adevărului, ci convingerea publicului, Socrate ajungând să-i numească chiar *„negustori sau traficanți de mărfuri din care se hrănește sufletul sau mintea”*[5]. Un alt motiv care dădea naștere la remarci caustice în ce-i privește, era acela că încasau bani pentru serviciile lor, același Socrate arătând că prin acceptarea banilor, sofiștii se lipseau de libertatea lor, fiind obligați să ofere discursuri celor care își permiteau să le plătească onorariile, împingând discursul său până într-acolo încât numea activitatea acestora prostituție, întrucât se considera că nu e nicio diferență între a-ți vinde mintea și a-ți vinde trupul[6]. Discursurile lor erau rostite întotdeauna personal, dar nu priveau preponderent apărarea unei persoane, ci, de obicei, un subiect politic sau moral.

---

[3] Συνήγορος, în limba greacă veche „cel care vorbește *alături (*συν) de cineva”. Pentru un studiu mai amănunțit al rolului synegoros-ului și al sistemului legal atenian antic, a se vedea Judson Herrman, *Demostene's Selected Private Speeches* (Cambridge; New York: Ed. Cambridge University Press, 1985), chap. *Introduction. The Atenian Legal System*.

[4] În acest sens, a se vedea William Keith Chambers Guthrie, *Sofiștii* (București:Ed. Humanitas, 1999), 37.

[5] Platon, *„Protagoras.”*In *Dialoguri*(București: IRI, 1995) parag. 313c.

[6] Platon, *„Menon.”*In *Dialoguri*, (București: IRI,1995), 347-384.

Prin urmare, profesia de avocat în Grecia era inexistentă, singurul sprijin de specialitate juridică fiind cel al logografului, *synegoros*-ului sau sofistului (cu o fizionomie apropiată avocatului). Astfel, procesele penale erau judecate în unul din numeroasele tribunale din Atena, Areopag, Palladion, Delphinion sau Heliaia, cel creat de Solon. Acesta din urmă, având competența aproape universală de judecată, era compusă din heliași, aleși din cetățeni atenieni independent de avere sau clasă socială.

Remarcăm că dreptul la apărare al persoanei bănuite de a fi comis o infracțiune în Grecia antică, statul originar al democrației, este cvasiinexistent, din cel puțin următoarele trei motive:

- Persoana bănuită de comiterea unei infracțiuni era, de regulă privată de libertate până la judecată, cercetarea în stare de libertate fiind o excepție;
- Persoana bănuită de săvârșirea unei infracțiuni era lipsită de posibilitatea de a beneficia de sprijin juridic de specialitate, de apărător, fiind efectiv constrânsă să se apere singură;
- Persoana bănuită era aproape întotdeauna condamnată, pedepsele fiind pentru infracțiunile grave aproape întotdeauna pedeapsa cu moartea, iar pentru cele mai puțin grave pedepsele puteau fi infamante, handicapante, fie că erau recluzive sau nu.

Tot astfel, în unele texte ale lui Platon, precum *„Apărarea lui Socrate*[7] sau *Legile”*[8] se detaliază genealogia legilor penale, a privării de libertate și timidele încercări de „asistență juridică de specialitate”.

Începuturile dreptului la apărare profesionist în procesul penal își fac apariția cu timiditate în timpul Imperiului Roman[9]. Într-o perspectivă sociologică se arată că: *„..pare că nicio societate nu rezistă tentației de a priva de libertate o parte a membrilor săi”*[10]. Evident că nici societatea romană nu face excepție de la această axiomă socială, dovadă a acestui fapt fiind existența celebrului Tullianum – locul de carceră în care erau ținuți la parter gladiatorii și condamnații la moarte, iar, la etaj, cei ce urmau a fi exilați sau pedepsiți.

---

[7] Platon, *„Apărarea lui Socrate.”* In *Dialoguri*, (București: IRI, 1995).
[8] Platon, *Legile*, (București: IRI, 1995).
[9] Mircea-Dan Bob-Bocșan, Manual elementar de Drept Privat Roman, Ediția a III-a, revazută si adaugită, ed. Universul juridic, 2022, p.100-128, Gh. Bichicean, *Drept roman*. *Instituții. Izvoare. Jurisdicții*, 238; P.F. Girard, *Manuel élémentaire de Droit Romain*, 6 ed. (Paris: Libraire Arthur Rosseau, Rousseau ed. CieEditeurs, 1918), 982; I.C. Catuneanu, *Curs elementar de drept roman* (Bucureștii; Ed. Cartea românească, 1922).
[10] ȘtefanBruno, *„Istoria și reforma închisorilor românești,”* în Revista Română de Sociologie, nr. 17(5-6), 485-512 (2006): p. 3.

Cu toate acestea, în societatea romană încep să se observe primele manifestări ale garantării dreptului la apărare a persoanelor private de libertate, astfel:

- în faza următoare pronunțării unei hotărârii, persoana condamnată avea dreptul să facă apel la popor[11], în cadrul procedurii de judecare înaintea comițiilor;
- un alt mijloc de apărare, moral, dar foarte puternic, era înfățișarea acuzatului asistat de oameni de vază, *laudatores*;
- apărătorii, în sensul general al acestui termen, se repartizau în trei categorii: avocați, *laudatores* şi patroni, unde reprezentanți ai părţilor se considerau numai ultimii, denumiți uneori *oratores* sau *defensores*. Ei se alegeau din rândul persoanelor cu o reputație bună şi cu vaste cunoștințe, dar nu în special în jurisprudență[12];
- procesele erau publice, orale și se desfășurau pe principiul contradictorialității;
- de asemenea, opera principiul autorității de lucru judecat;
- acuzatul putea fi apărat de către prieteni sau chiar de către oameni de profesie în situațiile în care acesta nu era capabil să se apere singur[13];
- în virtutea atribuțiilor politice, religioase, legislative și judecătorești atribuite adunării poporului din Roma Antică, poporul putea printr-un decret să acorde *„integrum restitutio"* condamnatului, în cadrul procedurii de judecare în fața tribunalelor permanente chiar dacă hotărârile nu erau supuse apelului[14];

Constituția din anul 320 edictată pe timpul domniei lui Constantin I a reprezentat debutul aplicării tratamentului uman celor închiși, de asemenea aceasta prevedea și separarea celor care erau în arest preventiv de aceia care erau în executarea pedepsei.[15] Tot în această epocă, au fost luate măsuri de

[11] Gh. Bichicean, *Drept roman*. *Instituții. Izvoare. Jurisdicții*, 114; Constantin Hamangiu, Matei G. Nicolau, *Drept roman, I* (București: Editura Librăriei SOCEC&Co, Societate anonimă, 1930), 59.
[12] Gh. Bichicean, *Drept roman*. *Instituții. Izvoare. Jurisdicții*, 257, 272; Dan Oancea, *Introducere în dreptul roman* (București: C.H. Beck, 2009), 16; I. Mîrza, *Avocatura. Aspecte istorice privind organizarea și activitatea avocaților*, Scribd, 2017, p. 2.
[13] Victor Zlaescu, *Evoluția istorica a drepturilor omului*, referat (Bălți: Universitatea de Stat Alecu Russo, 2014), 2.
[14] D. Oancea, *Introducere în dreptul roman*, 14; Emil Molcuț, *Drept roman* (București: Universul Juridic, 2007), 64; Emilio Costa, *Cicerone giureconsulto, I* (Bologna: Società Tipografica Mareggiani 1927), 125.
[15] Gh. Bichicean, *Drept roman*. *Instituții. Izvoare. Jurisdicții*, 294 și urm.

separe pe sexe, deținuții să fie puși în lanțuri, fără a-i face să sufere chinuri inutile. Pe drept cuvânt se reține în doctrină că împăratul Constantin poate fi considerat părintele științei penitenciare[16].

În ceea ce privește închisorile la romani, se mai constată un fapt de altfel caracteristic tuturor timpurilor, anume, că statul își exploata salinele cu ajutorul sclavilor și al celor condamnați la muncă silnică. Condamnarea pe viață la mine avea ca urmare, între altele, și pierderea drepturilor de cetățean.

Având în vedere faptul că în dreptul roman, pentru a avea capacitate juridică nu era suficient doar ca un individ să fie în viață, ci existența capacității juridice era triplu condiționată de a fi liber, a fi cetățean roman și a fi *„sui iuris”*, adică a nu fi sub puterea altuia[17], pierderea dreptului de cetățean reprezenta mai mult decât o formă de exil, persoana pierzându-și însăși calitatea de subiect de drept.

Astfel, având în vedere că consecințele acestei sancțiuni erau „dezbrăcarea” persoanei de personalitatea sa juridică, persoana lipsită de libertate era lipsită inclusiv de dreptul său la apărare, exercitat singur sau prin alte persoane, prin urmare, orice modificare a regimului sau modalității de executare a pedepsei fiind excluse.

În epoca antică, în istoria dacilor, religia avea un rol foarte important în dreptul cutumiar al dacilor[18].

Astfel, încă din timpul domniei regelui Burebista, judecata celor vinovați se realiza public stabilindu-se vinovăția pe baza declaraților martorilor și cuvântului „ghicitorilor” care aveau un rol de arbitri - judecători. Jurământul pe casa regală și zeii palatului avea cel mai puternic impact în judecată. Cel judecat și condamnat de cei trei „ghicitori”, putea invoca în apărarea sa un număr dublu de „ghicitori” pentru o judecată într-o fază superioară. Cel găsit vinovat își pierdea viața ori era alungat din comunitate, iar ghicitorii își împărțeau averea celui judecat. În situația în care „ghicitorii” aduși pentru judecată dădeau un verdict contrar primilor trei, aceștia își pierdeau viața, astfel nimeni nu-și permitea

[16] *„Judecând măsurile înțelepte luate de împăratul Constantin I, prin Constituțiunea din anul 320, măsuri, care au preocupat şi preocupă încă pe cei ce se ocupă cu reforma regimului penitenciar, putem socoti, fără prea multă exagerare, pe Constantin I, drept părintele științei penitenciare.* Emanoil Gr. Constantinescu, *Evoluția regimului penitenciar în România cu referințe la trecutul penitenciarelor din Europa și America* (București: Tiparul Românesc S.A.), 12.

[17] Gh. Bichicean, *Drept roman. Instituții, izvoare, jurisdicții*, 73.

[18] Tereza Danciu, *Istoria dreptului românesc. Vol. I Dreptul cutumiar* (București: C.H. Beck, 2019), 27.